

L'ENTORN NATURAL I SOCIAL A ÒRRIUS FINS AL SEGLE XI

Originàriament, el bosc de la nostra Serralada Litoral era un frondós *Quercetum*, amb roure com a espècie dominant. Estrabó (63 aC-19 dC) indicà que en el seu temps un esquirol hauria pogut travessar tota la península Ibèrica sense tocar a terra, tal era la quantitat de bosc existent. No foren els romans els introductors del pi pinyoner a la Península, però, en qualsevol cas, podem afirmar que existien pinedes a Cerdanyola (Mataró) l'any 1025.

Globalment, les condicions climàtiques mitjanes no han variat pràcticament des del temps de l'Imperi romà. No obstant això, els agents atmosfèrics i l'acció humana, actuant de forma gairebé imperceptible en el temps breu d'una generació, però a l'ensem inexorable, han provocat durant els darrers 1500 anys un canvi notable en el paisatge, particularment en rieres, de les quals destaco la de Clarà i Argentona i el seu entorn més immediat.

A l'època romana restava part d'un antic llac, des de gairebé davant la riera de Clarà, amb sortida al mar. Lentament, aquests espais humits van ser ocupats per illes, llacs i aiguamolls. L'existència d'illes està ben documentada d'ençà el segle ix, ocupant les lleres fluvials. El «llach de Remulnera» està documentat al 1292 a la parròquia de Sant Julià d'Argentona, limitant amb terres de Berengueró de Sant Vicenç. Encara al segle xiv estan documentades «ses illes de Mataró» al terme d'Argentona. Ja en època moderna, al 1589, unes galeres turques intentaren remuntar la riera per atacar la població d'Argentona.

Paral·lelament, es formaven extensos sorrals fruit de la lenta erosió de les muntanyes circumdants. Els sorrals han servit al llarg de la història com a vies de penetració en el territori i de comunicació, tot i que sovint resultaven impracticables, especialment en època de pluges, amb el conseqüent aïllament dels habitants propers. Aquesta situació va perdurar fins a principis del segle xx a les rieres de Riudameia i de Clarà.

Constato altres dificultats de comunicació entre classes socials a finals del segle iv. Els habitants de l'entorn de Barcelona parlaven una llengua intel·ligible, segons Pacià, bisbe de la ciutat, que no era altra que l'ibèric que anà evolucionant a l'ensem amb els dialectes itàlics i el llatí oficial.

Durant el segle x era emprada una llengua clarament romànica per la gent que progressivament repoblava el Maresme, fins a una densitat de població que ha estat estimada en cinc habitants (un foc) per quilòmetre quadrat en aquesta serralada. Aquesta xifra implica que en l'àrea delimitada pel terme de la parròquia de Sant Andreu d'Òrrius (que no va ser establert fins al segle xi) hi hauria set focs (trenta-cinc persones).

Malgrat totes les condicions en contra, d'èpoques molt reculades ens han pervingut, en aquest entorn geogràfic, topònims que al llarg de la història han servit de punts de referència per situar-se en el territori. En senyalo els següents: d'origen celta *Ardenya*, altiplà, actualment les Planes d'en Boquet, documentat fins al segle xviii, destaco aquí també l'origen celta de les sitges de Cal Camat; d'origen preromà ibèric o indoeuropeu *Céllecs*, muntanya documentada al 932; *Órrius*, vila documentada al 974, originàriament relacionat amb *orri*, terme de la ramaderia pròpia dels laietans i *Avalta* (< abaltar = amagar), documentat fins al segle xvii, actualment torrent de Céllecs; el nom personal itàlic *Clarà*, documentat des del segle ix; *Aquenza*, hipocòrístic d'origen germànic i, finalment, *Altafulla*, d'origen àrab.

En canvi, ens han pervingut menys edificis pel motiu següent. De l'observació de la història de les cases d'origen medieval del poble d'Òrrius, es pot concloure que, per a la seva conservació, necessiten sotmetre's a reformes o reconstruccions importants cada dos-cents cinquanta anys de mitjana. Això implica que les poquíssimes cases existents amb restes medievals han sofert més de dues reformes o reconstruccions en profunditat, la qual cosa equival a dir que pràcticament ha desaparegut quasi tot el que era anterior a 1450 i només resta algun escàs testimoni, més per casualitat que per una manifesta voluntat conservadora. Aquest fet explica que els edificis d'època medieval que resten en peu són edificis religiosos (en el nostre cas, el priorat de Sant Pere de Clarà, l'església de Sant Andreu d'Òrrius i la capella de Sant Bartomeu de Cabanyes), en els quals les successives generacions han expressat una voluntat renovada de permanència.

ELS PRIMERS EDIFICIS CONEGUTS FINS AL SEGLE XII

Del segle xiii estan documentats alguns masos rònecs i, per tant, segons el raonament anterior, eren masos que ja existien als segles x-xi. Es tracta com a mínim dels masos Raino i Riera, també el mas Sant Pol i el mas Cabanyes, l'únic del qual encara podem visitar-ne les restes. També, segons els seus propietaris, can Prat tindria els seus orígens al segle x i, finalment, can Altafulla, si acceptem com a prova suficient la seva etimologia àrab.

Fora de l'actual terme municipal, la capella de Sant Salvador, d'època visigòtica, el mas Riudameia, amb vestigis romans i la seva capella de Sant Miquel (1095).

Sant Pere de Clarà

En època romana, a mitja vessant de la muntanya, en situació no dominant, podria haver existit un lloc de culte dins la vil·la, de la qual s'ha conservat el nom personal Claranus (>Clarà); i al segle IX, en ple procés evangelitzador de la comarca, el record i potser algun vestigi que podria haver estat trobat, va inspirar als Sant Vicenç la construcció d'una capella cap a l'any 870, que es va dedicar a sant Pere. El lloc pertanyia al Comtat de Barcelona, aleshores Guifré (+897), en dominis del castell de Sant Vicenç.

En l'aspecte religiós aquesta capella es trobava dins la jove parròquia de Sant Julià d'Argentona, els límits de la qual, amb la parròquia de Sant Sadurn de la Roca, van ser fixats l'any 932.

Fins a finals del segle X, aquesta capella va ser l'única existent en aquestes petites valls. La capella devia ser ampliada abans de l'any 996 en què, per tal de millorar l'administració dels béns del monestir benedictí de Sant Cugat, fou fundat com a priorat. Des del segle XI els senyors de Sant Vicenç van dotar el priorat de terres i rendes, algunes d'elles dins el terme de la parròquia de Sant Andreu d'Òrrius. L'any 1080 el priorat de Clarà passà a dependre de Sant Pere de Casserres fins a finals de l'època medieval.

La capella de Sant Bartomeu de Cabanyes

La capella de Sant Bartomeu data de principis de segle XI; es trobava dins el terme de la parròquia de Sant Julià d'Argentona i era part d'un alou dels Cabanyes, els quals retriuen homenatge als senyors del castell de la Roca. És d'estil romànic i consta que foren els Cabanyes que manaren construir-la. El fet que els Cabanyes disposessin d'una capella pròpia, els feia suposadament pròxims al nivell social que representava Guadall de Sant Vicenç, mort al 1042, el qual reivindicava certs privilegis sobre el priorat de Sant Pere de Clarà.

Les restes de can Cabanyes es troben a poca distància sobre un esquei de pedra proper, en direcció ponent. Aquesta casa mantingué la seva importància fins a la seva venda al 1455. La seva millor època se situa en els segles XII-XIII, especialment els anys de Ramon de Cabanyes d'Òrrius i el seu germà Pere de Sant Vicenç, casat amb Sanxa de Bell-lloc, del castell de la Roca. A finals del segle XIX encara hi havia dos grans portals adovellats ben drets.

A prop de la capella s'han trobat restes òssies d'època indeterminada.

Primera notícia d'Òrrius

L'any 974, amb motiu d'una donació al monestir de Sant Cugat del Vallès (posseïdor de la capella de Sant Pere de Clarà, recordem-ho), coneixem l'existència d'una «vila Orreos», probablement formada per petits habitatges agrícoles, però no hi consta cap capella ni parròquia.

Les vil·les d'època romana gaudien tradicionalment d'independència econòmica. En canvi, a partir del segle IX, les joves parròquies introduïen els delmes i primícies, la qual cosa era una novetat sense precedents en el nostre territori i provocà cert malestar.

El delme era un impost tan antic com el *Deuteronomi*, però al segle XI va ser redescobert amb el nou concepte *decimae saladini* per ajudar a la conquesta de Terra Santa. Era obligatori per a tothom i gravava tots els productes del sector primari, aproximadament en una desena part del producte brut de la collita. Els delmes i les primícies havien de ser repartits en tres parts iguals, una per al bisbe, una segona per al clergat i la tercera per al manteniment i la il·luminació.

La capella de Sant Andreu d'Òrrius

Per part de les autoritats eclesiàstiques, era difícil el control i l'administració dels productes provinents de la recaptació del delme i en el desitjat procés evangelitzador es considerava convenient donar un millor servei religiós als habitants de les cases d'aquestes muntanyes. Les sovintejades *razzies* dels sarraïns, especialment la d'Al-Mansur del 985, no deuria ésser desaprofitada pels sacerdots per demanar a la població sacrificis, penitència i una pràctica religiosa més freqüent.

D'altra banda, aquells primers orriencs tenien la percepció d'inseguretat, accentuada després d'aquells fets amb un cert sentiment de desprotecció, tant del poder religiós (allunyats de la parròquia pròpia, com de la veïna, Sant Sadurní de la Roca) com civil (alguns masos dependents dels castells de la Roca i d'altres del de Sant Vicenç), malgrat el major nombre d'habitants a la vall d'Òrrius, comparada amb la de Clarà.

Tots aquests interessos deuriem haver propiciat, a finals del segle X o principis de l'XI, la idea de construir una capella més propera als fidels. Si més no, aquest projecte comú deuria tenir la virtut, potser per primer cop, d'unir esforços col·laborant tothom en la construcció material de la capella.

La decisió de construir-la podria interpretar-se com el resultat d'una defensa dels interessos comuns, «que redundà en una presa de consciència per part dels seus habitants de la identitat del territori» (P. Benito), com a poble diferenciat en formació i la manifestació d'una singularitat derivada de la mateixa realitat orogràfica.

Per a la seva construcció, va ser escollit el lloc més idoni que la situà sobre un esperó natural al centre de la vall, voltada de dos torrents profunds (*Avalta* i el *Rio de Ameia*) que ajuden encara avui a ressaltar l'edifici, d'altra banda voltat de bosc.

A més, curiosament, el nou edifici queda semiencerclat per una línia imaginària còncava que uneix les cases Altafulla, Prat, Femades, Bassa i Lledó, totes en peu al segle XIII i, probablement, fundada alguna d'elles a l'època que ens ocupa.

En sentit estricte, hauria estat suficient edificar una capella amb un espai útil de tretze metres quadrats per aixoplugar les trenta persones que habitaven els cinc o sis focs existents en aquest entorn. Però segurament es va pensar que un edifici més gran (d'uns 30 metres quadrats útils) permetria fer front a les noves necessitats d'emmagatzematge de forment i d'augment futur de la població. Aquesta fou, doncs, la capella que es va construir i, de fet, no va ser necessària cap ampliació fins a mitjan segle XIII.

Es va dedicar a l'apòstol sant Andreu i es conserva una part de la capella original i una ara d'altar situada en l'actual capella del Roser. És un edifici d'estil preromànic, amb un tipus de planta de nau rectangular amb absis quadrat i representa un edifici de transició. Consta en un primer document escrit de 1023, no obstant, com a parròquia, fins al 1025 no es parla del terme de Sant Andreu d'Òrrius. En la consagració com a parròquia hi devia intervenir el bisbe de Barcelona Deodat (1010-1029), però no es coneix cap document que ho acrediti.

LA CONSTRUCCIÓ DE LES SITGES

Podria ser que en el projecte inicial de la capella de Sant Andreu, no fos contemplada la necessitat de construir-hi cap tipus de rebost. En tot cas, no hi hagué necessitat d'engrandir la capella quan es va decidir la destinació d'un espai interior per emmagatzemar el forment procedent del delme. Efectivament, dins la mateixa nau, s'han trobat *graners* eclesiàstics en forma de dues sitges, d'uns 1.500 litres de capacitat, soterrats, que representen un signe inequívoc de la recaptació dels nous censos canònics.

LES CAUSES DE L'AMAGATALL DE DINERS

A partir de la consagració com a parròquia (poc abans de 1025), el delme havia de ser recaptat per la nova institució, si bé depenent de la d'Argentona. Com a resultat, a part de les deixes testamentàries, aquestes recaptacions, en espècie i en efectiu, calia administrar-les de forma regular; els sacerdots administradors quan no cobraven en espècie (vi, forment, ordi) ho devien fer en el seu equivalent en metàl·lic i, per tant, disposaven de més diners en efectiu.

En el nostre cas, el canvi sovintejat de sacerdot encarregat d'atendre la parròquia d'Òrrius, que havia de pujar d'Argentona els dies festius, a peu o muntat, cobrint una distància considerable, no exempt de riscos, amb una important fragositat del terreny i també la por a patir un robatori a causa del trasllat de moneda; tot plegat va dur a què entre els anys 1035 i 1041, en una sola

ocasió o en diverses, hom disposés d'una modesta quantitat de diners, fins a un total d'unes dues-centes monedes d'argent, que van ser localitzades recentment (1981) en un amagatall de la capella.

Aquests diners, encunyats en diversos llocs des de finals del segle IX fins al 1035, en absència de cap rebost o *sagrer*, van ser guardats dins una petita capsa de fusta. El seu valor adquisitiu és més aviat modest; en aquell temps, un diner era el valor d'un pa, dos-cents diners el d'una mujada de vinya (mitja hectàrea) i, molts anys després, ens consta que el preu de venda d'una quartera de blat (seixanta quilos) era de quaranta-vuit diners (1176) i el d'una gallina d'onze diners (1257).

El fet de la disponibilitat d'aquests diners per part d'un sacerdot és coherent amb la reconeguda necessitat de finançament, originat per les despeses de la Reconquesta, que va fer que els Papes cedissin progressivament el delme als comtes, però generalment es deixà la recol·lecta d'aquest impost en mans del clergat.

Finalment, el poble continuà estant molt mal servit de sacerdots, la qual cosa va propiciar en els orriencs el desig d'independitzar-se de la parròquia principal, la d'Argentona. Les queixes continuades i les demandes d'independència s'intensificaren en els segles següents i no foren ben resoltes fins entrat el segle XVII.

DATES DESTACADES DEL PERÍODE CONTEMPLAT

- Finals del segle IV, l'ibèric com a llengua popular.
- Cap a l'any 870, construcció d'una capella dedicada a sant Pere a Clarà.
- 897, mort del comte Guifré, posseïdor del castell de Sant Vicenç.
- 932, fixació dels límits de la parròquia de Sant Sadurní de la Roca.
- 974, existència d'una *vil·la Orreos*.
- 985, assalt d'Al-Mansur a Barcelona i al monestir de Sant Pol i, suposadament, a Sant Pere de Clarà.
- 996, constitució del priorat de Sant Pere de Clarà.
- Finals segle X, construcció de la capella de Sant Andreu d'Òrrius.
- Segles X i XI, presència deduïda dels masos Raino, Riera i Sant Pol, rònecs al segle XIII, també el mas Cabanyes.
- 1023, primera documentació de la capella de Sant Andreu.
- 1025, parròquia de Sant Andreu d'Òrrius, sufragània de la de Sant Julià d'Argentona.
- 1035 a 1041, amagatall de les monedes comtals trobades a l'església d'Òrrius.
- 1042, testament de Guadall de Sant Vicenç, el qual ostentava certs drets sobre Sant Pere de Clarà.
- 1066, consagració de l'església de Sant Marçal del Montseny.
- Fins al 1080, diverses donacions d'Adelaida, néta de Guadall, al priorat de Sant Pere de Clarà, el qual passa a dependre de Sant Pere de Casserres.

Josep M. Roqué Margenat

BIBLIOGRAFIA

- ALBERT, E. *D'Iluro a Mataró*, Caixa Laietana (Mataró 1973).
- BENITO, P. *Les parròquies del Maresme a la baixa edat mitjana*, Caixa Laietana (Mataró 1992), 59.
- GRAUPERA, J. «L'art preromànic al Baix Maresme (s. IX-X)», *III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme, De Constantí a Carlemany*, Grup d'Història del Casal (Mataró 2006).
- MARTÍ, R. «Les insulae medievals catalanes», *Boll. Soc. Arqueol. Lul-liana*, 44 (Mallorca 1988), 111-123.
– «Del *fundus* a la *parrochia*. Transformacions del poblament rural als territoris catalans durant la transició medieval», *III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme, De Constantí a Carlemany*, Grup Història del Casal (Mataró 2006).
- ROQUÉ, J.M. «Illes a l'entorn de Mataró», *XIII Sessió d'Estudis Mataronins*, 1997, Museu-Arxiu de Santa Maria (Mataró 1998), 47-48.
– «Organització de l'espai i poblament medieval a Òrrius (Maresme)», *Jornades d'història medieval*, Grup Història Casal (Mataró 2003).
- ZAPATA, M.A. *La baronia Desbosch del Maresme*, Caixa Laietana (Mataró 2004).